

Кулікова А.Є.
*аспірант кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Луганський національний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (НА ПРИКЛАДІ ШВЕЦІЇ)

У статті висвітлені проблеми періодизації історії соціальної роботи на прикладі Швеції. Проаналізовано історичні аспекти становлення соціальної роботи у Швеції.

In this article on the base of Swedish social work history problems of defining historical periods of social work are presented. Historical aspects of social work formation in Sweden are analyzed.

Соціальна робота, як і будь-який вид діяльності та як будь-яка наукова дисципліна, має власну історію та логіку розвитку. Очевидно, що кожній окремій країні притаманна власна історія розвитку соціальної роботи, зумовлена особливостями історичного розвитку цієї країни. Вивчення історії розвитку та конкретних надбань соціальної роботи, використання досвіду минулих поколінь сприяє збагаченню сучасної теорії та практики.

Однак вивчення історії соціальної роботи та її періодизація є проблематичними. Це пояснюється декількома факторами. Соціальна робота як самостійна наукова дисципліна сформувалася лише у ХХ ст.; на різних історичних етапах практика соціального захисту, допомоги та підтримки різних верств населення, яка надавалася у різних формах, узагальнювалася, систематизувалася, отримувала наукове обґрунтування у категоріях медицини, психології, педагогіки та інших, уже існуючих, дисциплін.

Періодизація й деякі історичні аспекти становлення соціальної роботи в Україні та зарубіжних країнах частково представлені у роботах вітчизняних та російських дослідників З.П. Бондаренко, К.В. Кузьміна, Т.Л. Лях, Л.І. Мищик, Т.В. Семигіної, Б.А. Сутиріна та інших; у роботах зарубіжних вчених А. Елмера, У. Петерсена, В. Фріка, Т. Шаніна та інших. Але науковці не можуть визначити більш-менш точної дати виникнення соціальної роботи та її періодизації, оскільки схиляються до різних точок відліку цієї історії. Мета цієї роботи – висвітлити проблеми періодизації історії соціальної роботи на прикладі історії соціальної роботи у Швеції.

Автори енциклопедичного словника із соціальної роботи стверджують, що становлення соціальної роботи відбувалося за такою логікою: «потреби індивіда та суспільства, суспільне усвідомлення їхньої значущості –

накопичення практичного досвіду допомоги у реалізації індивідуальних і загально соціальних потреб, його осмислення і формування теоретичної бази – визнання необхідності професійної підготовки кадрів для здійснення цього специфічного виду діяльності» [1]. Чимало авторів, серед яких З. Бондаренко, К.В. Кузьмін, Т. Лях, Б.А. Сутирін, відповідно до цього підходу розпочинають відлік історії соціальної роботи від Давнього Єгипту, Китаю, Греції та Риму, часів античності, часів Київської Русі тощо. Вони посилаються на антропологічні дослідження, які свідчать про функціонування певної суспільної допомоги у Давньому світі [2; 3].

Взагалі, науковці, що вважають правильним вести відлік історії соціальної роботи з архаїчного періоду історії, виділяють п'ять періодів в історії соціальної роботи Західної Європи:

- I. *Архаїчний період благодійності* (до заснування наприкінці III тис. – першій половині II тис. до н.е. перших рабовласницьких держав).
- II. *Філантропічний період* (приблизно до IV-V ст. н.е.).
- III. *Період суспільної (общинної, церковної) благодійності* (до початку XVI ст.)
- IV. *Період державної благодійності* (до межі XIX-XX ст.).
- V. *Період соціальної роботи* (який продовжується до сьогодні) [2, 20].

Розглянемо, чи доречна така періодизація історії соціальної роботи для однієї із західноєвропейських країн – Швеції.

Архаїчний період благодійності. Характеристика цього періоду історії ускладнюється відсутністю письмових джерел, які б дозволили достовірно судити про реальний стан взаємодопомоги та благодійності в період архаїки. Але відомості антропологічних досліджень вказують на те, що родова, общинна організація стала першою формою соціальної взаємодопомоги. Община підтримувала своїх сородичів, забезпечувала всіх їжею, житлом, дбала про літніх людей, вдів, малолітніх [2].

До VIII ст. н.е. – періоду вікінгів – державних утворень на території Швеції не було, не було і рабовласницьких держав. Перше шведське державне утворення – королівство Свеїв (X ст. н.е.) [4]. Отже, у випадку Швеції не можна виділити філантропічного періоду в історії соціальної роботи.

Період суспільної (общинної, церковної) благодійності. Цей період у Швеції тривав не до початку XVI ст., а до середини XIX ст. Найвпливовішим представником місцевої влади були церковні приходи. Населення, що входило до цього приходу приймало рішення під час загальних зборів, священник виступав у ролі голови. З часом приходи приймали все більше рішень, що не стосувалися церкви, а розв'язували проблеми соціального плану. Деякі заходи, що проводила церква, пізніше будуть віднесені до соціальної роботи, а саме: надання допомоги незаможним, хворим, людям похилого віку; заходи боротьби з алкоголізмом; допомога у вирішенні проблем виховання дітей;

розв'язання внутрішніх конфліктів та конфліктів між сусідами [5, 56].

Період державної благодійності. У середині XIX ст. було встановлено нову систему місцевого самоврядування. Нова муніципальна система базувалася на основі старої приходської системи, але тепер вже було чітко розмежування церковних та цивільних справ. З того часу муніципалітети стали відповідальними за соціальне забезпечення населення. З часом відповідальність муніципалітетів за надання соціальної допомоги стала регулюватися численними законами про соціальну допомогу та соціальний захист населення [6, 146].

Період соціальної роботи. Початок цього періоду припадає на першу декаду XX ст. та пов'язується із заснуванням у 1903 р. Центральної асоціації соціальної роботи (ЦАС) (Centralförbundet för socialt arbete, CSA), яка об'єднала людей, що були зацікавлені у соціальних реформах та покращенні соціальної ситуації країни [7, 33]. Цей період продовжується до сьогодні.

Як бачимо, така періодизація історії соціальної роботи не може бути застосована до історії шведської соціальної роботи, адже у цьому випадку не збігаються хронологічні межі, а також відсутні деякі періоди. Отже, така періодизація історії соціальної роботи західноєвропейських держав не є універсальною та не може бути застосована до історії соціальної роботи всіх держав Західної Європи.

Шведські науковці, такі, як Х. Берглінд, А. Елмер, В. Фрік і переважна більшість світових науковців, не визнають таку періодизацію історії соціальної роботи й сходяться на тому, що її відлік треба вести від початку науково-теоретичного осмислення форм соціальної допомоги, яке з самого початку набуло конкретної спрямованості стосовно різних рівнів практики соціальної роботи: на рівні індивіда, групи, сім'ї, суспільства. Усе, що передувало цьому періоду, можна віднести лише до вузької сфери часткової соціальної допомоги, спорадичної підтримки, природної для людського співжиття, взаємодопомоги, і розглядати лише як *передісторію соціальної роботи*.

Отже, існує два підходи до визначення початку відліку історії соціальної роботи: соціальна робота як благодійництво (характерний для вітчизняної науки) і соціальна робота як фахова діяльність – систематична, організована фахова допомога.

На Заході ці два підходи чітко розмежовуються. Ілюстрацією цього є міркування сучасного британського вченого Теодора Шаніна: «Часто доводиться чути думку, мовляв, соціальна робота – це просто сучасний світський варіант релігійної благодійності, вкорінений у середньовіччі. Насправді благодійність і соціальну роботу об'єднує лише загальна альтруїстична установка. За всіма основними параметрами – цілями, методами і структурою, пов'язаною зі спеціальною підготовкою працівників-виконавців, – вони суттєво відрізняються, являючи собою якісний стрибок у нове різне». Т. Шанін підкреслює, що «наріжним каменем благодійності як виду соціальної активності є прагнення та переконання тих, хто надає допомогу. У соціальній роботі центральною фігурою є клієнт, а метою – звільнення його від потреб у

соціальних працівниках» [8].

Наявність двох підходів значною мірою обумовлена базовим конфліктом цього фаху. Річ у тім, що в процесі становлення соціальної роботи конкурували різні погляди щодо її суті й призначення, внаслідок чого утворилися дві її моделі:

- *науково-виробнича модель*, яка ґрунтується на емпіричних методах і поціновує аналіз, техніку виконання;
- *гуманістично-демократична модель*, яка спирається на філософські принципи і поціновує свободу вибору, здатність до особистого розвитку і права людини.

На основі гуманістично-демократичної моделі створено міжнародні етичні стандарти соціальної роботи, але домінантною парадигмою фаху стала саме наукова модель. Тому відлік історії соціальної роботи прийнято вести від часу її професіоналізації. Однак навіть такий відлік є проблематичним, оскільки в різних країнах соціальна робота професіоналізувалася в різний час. Крім того, відсутнє єдине розуміння самого поняття «професіоналізація». Одні вчені пов'язують його з виникненням спеціальної підготовки соціальних працівників, інші – з появою фахових асоціацій, розвитком наукових підходів у соціальній роботі та визначенням її фахових меж, з появою державної системи соціального забезпечення.

Першими країнами, де соціальна робота оформилась як особливий вид діяльності, а згодом була поставлена на професійну основу, вважають Великобританію та США. Така думка не є безперечною, бо, якщо пов'язувати професіоналізацію з виникненням спеціальної підготовки соціальних працівників, то слід вважати Голландію та Німеччину відправним пунктом історії соціальної роботи. Оскільки в Німеччині початком професійної підготовки соціальних працівників вважається 1893 рік, коли був відкритий курс «Групи дівчат та жінок для соціальної допомоги та опіки». У 1899 році А. Саломон розробила однорічну програму підготовки соціальних працівників, а в 1908 році вона відкрила в Берліні жіночу школу соціальної роботи з дворічною програмою. У 1912 році в Німеччині вже нараховувалося 12 шкіл, де готували соціальних працівників. У Голландії перший орієнтований на підготовку фахівців соціальної роботи навчальний заклад – Навчальний інститут соціальної роботи було засновано групою голландських соціальних реформаторів у 1899 році в Амстердамі. Тільки через чотири роки, у 1903 році, був заснований перший навчальний заклад для підготовки соціальних працівників (Лондонська школа соціології) у Великобританії. У США соціальна робота виникла ще пізніше й розвивалася під впливом британських традицій [9, 43-47]. Щодо Швеції, то перші курси з підготовки соціальних працівників були розроблені Центральною асоціацією соціальної роботи (Centralförbundet för socialt arbete, CSA) та впроваджені у 1910 році [7, 32].

Якщо пов'язувати професіоналізацію з появою фахових асоціацій, розвитком наукових підходів у соціальній роботі та визначенням її фахових меж, з появою державної системи соціального забезпечення, то можна назвати Швецію однією з основоположниць соціальної роботи. Адже у Швеції перша

фахова асоціація Центральна асоціація соціальної роботи (Centralförbundet för socialt arbete, CSA) з'явилася ще у 1903 р. [7, 33]. Щодо Великобританії, то Британська асоціація соціальних працівників у 1995р. відзначила сторіччя медичної соціальної роботи, оскільки в 1895р. у королівському госпіталі було створено спеціальні посади «елмонерів» (добровільних помічників). Початок «професіоналізації» соціальної роботи американська дослідниця Філіс Дей пов'язує зі створенням у 1913 р. спеціального бюро із соціальної роботи у межах міжуніверситетського бюро професій [9, 43-47].

Отже, виникнення фаху «соціальна робота» важко пов'язати з конкретною датою. На думку авторів навчального посібника «Вступ до соціальної роботи» І.М. Грига, І.І. Миговича, Т.В. Семагіної раціональніше розглядати появу фаху як історичний процес, який у своєму розвитку подолав такі етапи професіоналізації:

- *перетворення діяльності на основне заняття для певної групи людей;*
- *організація спеціальних навчальних закладів для підготовки соціальних працівників;*
- *політична кампанія, спрямована на прийняття законодавчих актів щодо надання професійній асоціації офіційних повноважень;*
- *розроблення і затвердження етичного кодексу професії* [9, 38].

У кожній країні процес професіоналізації мав свої особливості щодо змістового наповнення, темпів перебігу. Розглянемо детальніше особливості та розвиток процесу професіоналізації у Швеції.

Перетворення діяльності на основне заняття для певної групи людей. Перші офіційні посади службовців, що відповідали за виконання соціальної роботи, з'явилися у Швеції відносно рано – у середині ХІХ ст., коли було встановлено нову муніципальну систему місцевого самоврядування. Але до Другої світової війни більшість шведських муніципалітетів були невеликими за кількістю працюючих в них, а соціальну роботу вели службовці без спеціальної професійної підготовки. Перші службовці муніципалітетів були бухгалтери, які також мали втілювати різноманітні завдання з надання соціальних послуг [10, 27].

Організація спеціальних навчальних закладів для підготовки соціальних працівників. Перші курси практичної підготовки фахівців соціальної роботи були впроваджені у 1910 р. Центральною асоціацією соціальної роботи (ЦАС). З накопиченням досвіду та удосконаленням системи підготовки соціальних працівників виникла необхідність у переході на новий рівень та у створенні установи, яка б займалася безпосередньою підготовкою професіоналів соціальної сфери. У 1921 р. ЦАС разом із муніципалітетом Стокгольму заснували Інститут соціальної, політичної, муніципальної освіти та досліджень. Інститут, що зараз відомий як факультет соціальної роботи або школа соціальної роботи Стокгольмського університету, став першою шведською школою професійної підготовки соціальних працівників [7, 32-36].

Як декада соціальних реформ та втілення ідей держави загального добробуту відомі 30-40-і роки ХХ ст. Потреба у кваліфікованих фахівцях

соціальної роботи значно збільшується з впровадженням у життя ідей держави загального добробуту. Це, у свою чергу, призводить до необхідності збільшення кількості навчальних закладів, де б готували таких фахівців. Отже, були засновані ще дві школи соціальної роботи: одна у 1944 р. у Гьотеборзі, інша – у 1947 році у місті Люнд.

Після Другої світової війни з розвитком ідеї держави загального добробуту ще більше зростає потреба у кваліфікованих соціальних працівниках. Отже, ще три школи соціальної роботи були засновані: у 1962 році у місті Умеа, у 1971 році у містах Оребро й Остерсунд [11, 112-113].

Політична кампанія, спрямована на прийняття законодавчих актів щодо надання професійній асоціації офіційних повноважень. З 30-их років ХХ ст., коли шведський соціально-демократичний трудовий рух став домінантною політичною силою, і до сьогодні соціальна політика Швеції розвивається згідно з соціал-демократичною моделлю. Метафора «добра сім'я – це модель доброго суспільства» знов набула важливої актуальності. Але тепер ідеал сім'ї не вбачали у доброму опікуні. Нове суспільство повинно було, як нова добра сім'я, характеризуватися демократичністю, соціальною солідарністю, рівністю та партнерством. Особисті права кожної людини як громадянина набували головного значення разом із вірою у важливість колективного вирішення соціальних проблем та готовністю використовувати державну допомогу як інструмент у вирішенні цих проблем. У цей час відчувається вплив традиційних європейських утопістських ідей та твердої віри у можливість раціонального соціального громадянського будівництва [12, 76]. У шведській соціальній політиці це означало систематичні зусилля зі створення безпеки для громадян шляхом універсальних реформ. Метою цих реформ було створення безпечної сітки, яка б усувала потребу у тому, що вважалося принизливою формою перевірки у потребі підтримки. Чимало уваги приділялося ідеї вдосконалення і самовдосконалення місцевих муніципалітетів [13, 113].

Соціоекономічний розвиток та соціальні реформи ХХ ст. поклали більше обов'язків та більш складних технічно завдань на муніципалітети. Задля того, щоб упоратися з цими обов'язками та завданнями протягом 50-60-х років ХХ ст., муніципалітети були реорганізовані у більші підрозділи. Число комун зменшилося з 2500 до 280. Нові більші муніципалітети потребували нових кадрів – службовців із професійною компетенцією у різних сферах, серед них – і кваліфікованих професіоналів соціальної роботи [14, 156].

Структурні зміни в економіці створили проблеми в організації різних комун. Деякі шведські міста порожніли, бо люди мали переїздити, щоб знайти роботу, у той час як інші міста швидко розросталися. Така тенденція створила ситуацію, де попереджувальна соціальна робота та участь у розвитку комун

стають найважливішими завданнями для соціальних працівників.

Починаючи з 60-х років ХХ ст., наплив іммігрантів у Швецію значно збільшується. Для соціальних працівників це знов-таки означало розширення сфери їхньої діяльності. Соціальні працівники звикли до роботи з надання допомоги представникам гомогенетичного культурного походження. Тепер соціальним працівникам треба було призвичаїтися до роботи з людьми різного культурного та етнологічного походження [15, 63].

У той же час у Швеції відбувався безперервний процес збільшення людей похилого віку, людей зі специфічними потребами, які жили самотньо у своїх оселях, їм було необхідно надати соціальну допомогу. Це вимагало розвитку відповідної соціальної системи допомоги та захисту цієї верстви населення.

Така ситуація потребувала нової законодавчої нормативної бази, яка б забезпечила загальний механізм соціальної роботи, але б не встановлювала детальних правил [16]. У 1982 р. був прийнятий новий закон про «Соціальні служби» (Social Services Act) [17]. Цей закон не регулював соціальну роботу детально. Муніципалітетам надавалось право застосовувати основні положення закону відповідно до місцевої ситуації та індивідуальних випадків.

Закон про «Соціальні служби» поклав на муніципалітети основну відповідальність за соціальну допомогу людям, що входили до їхньої юрисдикції. Він надав адміністрації та соціальним працівникам більше свободи у плануванні, організації соціальних програм і соціальної роботи. Але цей закон також поклав і більше зобов'язань та вимог до кваліфікації соціальних працівників. Серед цих вимог: глибокі знання теорії та методів соціальної роботи, гнучкість мислення та сила волі, які необхідні, щоб реалізувати такі завдання як «рівність» та «активна участь» серед бідних та людей, що мають труднощі у пристосуванні до навколишнього суспільства. Отже, обов'язки, що накладав цей новий закон, були також спрямовані на активну пропаганду повсюдних соціальних досліджень.

Розроблення і затвердження етичного кодексу професії. Етична обізнаність є необхідною складовою професійної практики будь-якого соціального працівника. Його вміння поводитися етично є важливим аспектом якості послуг, які він надає клієнтам. Виходячи з цього, у липні 1994 р. Міжнародна федерація соціальних працівників (МФСП), членом якої є Швеція, ухвалила Міжнародну декларацію етичних принципів соціальної роботи і Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників. У цих документах було наголошено на необхідності декларування етичних

принципів, якими слід керуватися у розв'язанні етичних проблем, що виникають у процесі соціальної роботи. Була сформульована низка етичних принципів соціальної роботи та зазначені етичні стандарти соціальних працівників [3, 243-249]. У відповідності до цих принципів і стандартів, адаптованих до шведського культурного й соціального оточення, Радою з питань етики Шведської асоціації осіб, акредитованих з суспільних наук, кадрового та державного управління, економіки та соціальної роботи (Akademikerförbundet SSR) був розроблений Етичний кодекс фахівців із соціальної роботи у Швеції, який правління асоціації затвердило у січні 1997 р. [18]. Без затвердження етичного кодексу професії, ратифікації міжнародної Декларації етичних принципів і стандартів соціальної роботи було б неможливе самоусвідомлення соціальних працівників як представників окремого фаху. Етичний кодекс фахівців із соціальної роботи у Швеції – це документ, який націлює на здійснення соціальної роботи.

Отже, на прикладі Швеції, ми побачили, що через відсутність серед науковців єдиного погляду на історію соціальної роботи та відліку цієї історії, а також, через зумовленість розвитку соціальної роботи у кожній країні своїми власними історичними особливостями, важко визначити єдині для всіх держав Західної Європи періоди історії соціальної роботи та їхні хронологічні межі. Рациональніше розглядати появу соціальної роботи як історичний процес, який у своєму розвитку подолав такі етапи становлення фахової соціальної роботи: перетворення діяльності на основне заняття для певної групи людей; організація спеціальних навчальних закладів для підготовки соціальних працівників; політична кампанія, спрямована на прийняття законодавчих актів щодо надання професійній асоціації офіційних повноважень; розроблення і затвердження етичного кодексу професії. Задля кращого розуміння особливостей соціальної роботи у Швеції слід докладніше вивчити історичні аспекти її становлення. Адже це значною мірою сприятиме збагаченню сучасної теорії та практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К.: УДЦССМ, 2002.
2. Кузьмин К.В., Сутырин Б.А. История социальной работы за рубежом и в России (с древности и до начала XX века): Учебное пособие. – М.: Академический Проект; Трикста, 2006. – 624 с.
3. Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін.; За загальною редакцією: І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
4. www.si.se
5. Hellspong M., Löfgren O. Land och stad. – Lund: Nature och kultur, 1997. – 160 р.

6. Frick W. F. Social Work Education: Historical and Sociocultural Context. – Westport: Greenwood Press, 1995. – 256 p.
7. Elmer A. Socionomutbildingen in Serige // Nordisk social arbete. – 1991. – Vol. 11. – P. 31-40.
8. Шанин Т. Социальная работа как культурный феномен современности // Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / Под ред. Ш. Рамон. – М.: Аспект Пресс, 1997.
9. Вступ до соціальної роботи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Т.В. Семигіної, І.І Миговича. – К.: Академвидав, 2005. – 304 с.
10. Berglind H., Pettersson U. Omsorg som yrke eller omsorg om yrket. – Stockholm: Liber, 1980. – 179 p.
11. Soydan H. From Vocational to knowledge-based education – an account of Swedish social work education // Social work education. – 2001. – Vol. 20. – P. 111-121.
12. Hirdman Y. Att lägga livet tillrätta. Stockholm: Carlssons, 1989. – 95 p.
13. Forsberg M. The Evolution of Social Welfare Policy in Sweden, Lund: The Swedish Institute, 1984. – 328 p.
14. Frick W. F. Strukturomvandling och social utslagning / Doctoral dissertation, Research reports from department of Sociology, 67. University of Umeå.
15. Sjögren A. Integrity and honour in the organization of Diversity in Sweden. – Stockholm: The Swedish Immigration Institute, 1990. – 88 p.
16. Socialvarden Mal och medel. Report from the Swedish Commission on Social Services, SOU 1974:39. – Stockholm: Göteborgs Offsettryckeri.
17. Social Services Act 1981:5. – Stockholm: Ministry of Health and Social Affairs, 1981.
18. Professional ethical guidelines for social work. – Stockholm: Akademikerförbundet SSR, 1997.